(5). Saifnazarov I. Yangi O‘zbekiston: Inson qadri ulug‘langan yurt. T., “Ilm-Ziyo-Zakovat” MChJ, 2023, 209-
(6). G‘aybullaev O.M. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda milliy g‘oyaning o‘rni. “Imom Buxoriy saboqlari” jurnali, 2022, 1-son, 145–146-betlar.
(7). Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. Т., “Университет”, 1998,148-бет.
(8). Sharipov A.Z. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi –yurtimizda inson qadrini oshirish hamda ma’naviy salohiyatni yuksaltirishdagi islohotlar asosi sifatida. FarDU, “Ilmiy xabarlar”, 2025, 2-son, 60–64-betlar.
(9). Мирзиёев Ш.М. Нозирги замон ва Янги Ўзбекистон. Тошкент, “O‘zbekiston”, 2024, 43-бет.

Egamberdiyev Baxriddin Baxodir o‘g‘li (Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali “Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi; E-mail: egamberdiyevbaxriddin65@gmail.com)

ZAMONAVIY O‘ZBEK JAMIYATIDAGI URF-ODAT VA MAROSIMLARNING IJTIMOIY-MADANIY AHAMIYATI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek jamiyatida urf-odatlar va marosimlarning ijtimoiy-madaniy ahamiyati tahlil qilinadi. Urf-odatlar va marosimlar xalqning tarixiy xotirasi, milliy o‘ziga xosligi, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy birligini saqlaydigan muhim madaniy institutdir. Maqolada bugungi jamiyatda oila, qo‘shnichilik, to‘y, motam, bayram, mehmondo‘stlik, hashar va kattalarga hurmat kabi an’anaviy amaliyotlarning vazifalari ta’kidlangan. Shuningdek, urf-odatlar va marosimlar urbanizatsiya, migratsiya, globalizatsiya, raqamli aloqa va yoshlarning dunyoqarashidagi o‘zgarishlar ta’sirida yangi ma’no kasb etayotgani ko‘rsatilgan.*

Kalit so‘zlar: *urf-odat, marosim, o‘zbek jamiyati, mahalla, milliy qadriyat, nomoddiy madaniy meros, an’anaviylik, zamonaviylik.*

Эгамбердиев Бахриддин Баходир оглу (Наманганский филиал Ташкентского международного университета химии, Преподаватель кафедры социальных и гуманитарных наук; E-mail: egamberdiyevbaxriddin65@gmail.com)

СОЦИО-КУЛЬТУРНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБЫЧАЕВ И РИТУАЛОВ В СОВРЕМЕННОМ УЗБЕКСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация. *В данной статье анализируется социокультурное значение обычаев и ритуалов в современном узбекском обществе. Обычаи и ритуалы являются важным культурным институтом, сохраняющим историческую память, национальную идентичность, моральные ценности и социальное единство народа. В статье освещаются функции традиционных практик, таких как семья, добрососедство, свадьбы, траур, праздники, гостеприимство, хашар и уважение к старшим, в современном обществе. Также показано, что обычаи и ритуалы приобретают новое значение под влиянием урбанизации, миграции, глобализации, цифровых коммуникаций и изменений в мировоззрении молодежи.*

Ключевые слова: *обычаи, ритуалы, узбекское общество, соседство, национальная ценность, нематериальное культурное наследие, традиционализм, современность.*

Egamberdiev Bakhriddin Bakhodir oglu (Namangan branch of Tashkent International Kimyo University Teacher of the Department of Social and Human Sciences; E-mail: egamberdiyevbaxriddin65@gmail.com)

THE SOCIO-CULTURAL SIGNIFICANCE OF CUSTOMS AND RITUALS IN MODERN UZBEK SOCIETY

Annotation. *This article analyzes the socio-cultural significance of customs and rituals in modern Uzbek society. Customs and rituals are an important cultural institution that preserves the historical memory, national identity, moral values, and social unity of the people. The article highlights the functions of traditional practices such as family, neighborliness, weddings, mourning, holidays, hospitality, hashar, and respect for elders in today’s society. It also shows that customs and rituals are taking on a new meaning under the influence of urbanization, migration, globalization, digital communication, and changes in the worldview of young people.*

Keywords: *customs, rituals, Uzbek society, neighborhood, national value, intangible cultural heritage, traditionalism, modernity.*

Kirish. O‘zbek xalqi tarixan boy urf-odatlar, an’analar va marosimlarga ega jamiyatlardan biridir. Bu qadriyatlar xalqning turmush tarzida, oilaviy munosabatlarda, jamoat hayotida, diniy va amaliy qarashlarida, bayramlarida va kundalik muloqot madaniyatida yaqqol aks etgan. Urf-odatlar va marosimlar nafaqat o‘tmishdan meros bo‘lib qolgan madaniy shakllar, balki jamiyatning hozirgi ijtimoiy hayotini tartibga soluvchi, avlodlar o‘rtasidagi aloqani mustahkamlovchi va milliy o‘ziga xoslikni saqlab qoluvchi muhim omil hamdir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, globallashuv va modernizatsiya sharoitida jamiyatda an'anaviy qadriyatlarning roli qayta baholanmoqda. Bugungi kunda to'y, dafn marosimi, beshik to'yi, sunnat to'yi, Navro'z, Hayit, hashar, mehmondo'stlik va qo'shnichilik kabi an'analar, bir tomondan, milliy madaniyatning barqarorligini ta'minlasa, ikkinchi tomondan, ular zamonaviy hayot talablariga moslashish jarayonidan o'tmoqda. Xususan, "Xalq nima deydi?" tamoyiliga asoslangan ijtimoiy bosimning kuchayishi, ba'zi marosimlarga ortiqcha xarajatlar, dabdababozlik va "Xalq nima deydi?" bu mavzuni ilmiy jihatdan o'rganishni zarur qiladi.

Tadqiqotning ilmiy muammosi shundaki, o'zbek urf-odatlari va marosimlari, ko'pincha, etnografik tavsif sifatida o'rganiladi. Biroq ularning zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy funksiyalari, yoshlar tarbiyasiga ta'siri, mahalla va oila institutidagi roli, shuningdek, zamonaviylikka moslashish jarayonlari chuqur tahlilni talab qiladi.

Tadqiqotning maqsadi zamonaviy o'zbek jamiyatida urf-odatlar va marosimlarning ijtimoiy-madaniy ahamiyatini ochib berishdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo'yildi:

•urf-odatlar va marosimlar tushunchalarining mazmunini aniqlash;

•ularning o'zbek jamiyatidagi asosiy ko'rinishlarini tahlil qilish;

•oila, mahalla va milliy o'ziga xoslikni saqlashdagi rolini ko'rsatish;

•zamonaviy o'zgarishlarning marosimlarga ta'sirini ta'kidlash;

•mavjud muammolar bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti zamonaviy o'zbek jamiyatidagi urf-odatlar va marosimlar tizimidir. Tadqiqot predmeti ushbu urf-odatlar va marosimlarning ijtimoiy birdamlik, milliy qadriyatlar, madaniy xotira, axloqiy tarbiya va jamiyat hayotidagi ahamiyatidir.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, u an'analar va marosimlarni nafaqat madaniy meros sifatida, balki zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi, milliy o'ziga xoslikni mustahkamlovchi va an'analarni zamonaviylik bilan bog'lovchi ijtimoiy-madaniy mexanizm sifatida ham talqin qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Odatlar va marosimlar masalasi antropologiya, etnologiya, sotsiologiya va madaniyatshunoslik fanlarida keng o'rganilgan. E.Taylor madaniyatni insoniyat tomonidan yaratilgan bilim, e'tiqod, san'at, axloq, urf-odatlar va boshqa qobiliyatlar majmuasi sifatida talqin qiladi [4;3-b.]. Bu yondashuv bizga urf-odatlarni madaniyatning ajralmas qismi sifatida tushunish imkonini beradi.

E.Dyurkgeym marosimlarni jamiyatda jamoaviy ong va ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlash vositasi sifatida talqin qiladi [1;217–225-b.]. Marosimlarda odamlar shaxs sifatida emas, balki jamoa a'zolari sifatida harakat qilishadi. Bu qarash o'zbek jamiyatidagi to'y, motam, hashar va bayram marosimlarini tahlil qilishda muhimdir.

A.van Gennep inson hayotida tug'ilish, voyaga yetish, nikoh va o'lim bilan bog'liq marosimlarni "o'tish marosimlari" sifatida o'rganadi [2;3–11-b.]. O'zbek xalqining beshik to'yi, sunnat to'yi, to'y, kelin salomlashish, motam va xotira marosimlari ham insonning bir ijtimoiy mavqeyidan boshqasiga o'tishini ifodalaydi [3;94–130-b.].

O'zbek olimlari urf-odatlar va marosimlarning tarixiy, etnografik va ma'naviy jihatlarini o'rganib chiqdilar. Xususan, oilaviy marosimlar, xalq bayramlari, diniy va amaliy qadriyatlar, qo'shnichilik hayoti va o'zbek xalqining og'zaki ijodi milliy madaniyatning muhim elementlari sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, UNESCO tomonidan ilgari surilgan nomoddiy madaniy meros tushunchasi urf-odatlar va marosimlarni xalqning "tirik merosi" sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi [5;5–7-b.].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlar an'analarning tarixiy kelib chiqishi va etnografik tavsifini keng yoritib bergan. Biroq ularning zamonaviy jamiyatdagi o'zgarishi, yoshlar hayotidagi roli va ijtimoiy tarmoqlar va urbanizatsiya ta'sirida o'zgarishi yetarlicha chuqur o'rganilmagan. Shuning uchun ushbu maqolada an'analar va marosimlarning zamonaviy ijtimoiy-madaniy ahamiyati tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqola nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo'lib, sifatli usullarga asoslangan kompleks yondashuvdan foydalangan. Tadqiqotda urf-odatlar va marosimlar zamonaviy o'zbek jamiyatining ijtimoiy hayoti, qadri-yatlar tizimi va madaniy xotirasi bilan bog'liq holda o'rganilgan.

Tadqiqotda tizimli tahlil, strukturaviy-funksional yondashuv, qiyosiy-tarixiy usul va aksiologik tahlil qo'llanildi. Tizimli tahlil orqali an'analar oila, mahalla, jamiyat, din, iqtisodiyot va madaniyat bilan bog'liq yaxlit hodisa sifatida ko'rib chiqildi. Strukturaviy-funksional yondashuv yordamida jamiyatdagi marosimlarning asosiy funksiyalari – birlashtirish, ta'lim berish, tartibga solish, qadriyatlarni uzatish va madaniy xotirani saqlash aniqlandi.

Qiyosiy-tarixiy usul asosida an'anaviy marosimlarning avvalgi shakllari zamonaviy shakllari bilan taqqoslandi. Aksiologik yondashuv yordamida mehmondo'stlik, kattalarga hurmat, saxovat, sabr-toqat, jamoaviy ish, oilaviy hayot va mahalla birligi kabi qadriyatlarning an'analar orqali namoyon bo'lishi tahlil qilindi.

Tadqiqot materiallari sifatida oilaviy marosimlar, diniy va madaniy bayramlar, qo'shnichilik urf-odatlari, xalq qadriyatlari va o'zbek jamiyatida keng tarqalgan mavzu bo'yicha ilmiy adabiyotlar ishlatilgan.

Tahlil va natijalar. Urf-odat – bu ma'lum bir xalq yoki jamiyatda uzoq vaqt davomida shakllangan va avloddan avlodga o'tib kelayotgan xatti-harakatlar, axloqiy me'yorlar va kundalik amaliyotlar to'plami. Marosim – bu ma'lum bir tartibda, ramziy va jamoaviy ishtirokda amalga oshiriladigan madaniy tadbir. O'zbek jamiyatida bu ikki tushuncha bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, inson hayotining deyarli barcha bosqichlarini qamrab oladi [8;45–52-b.].

O'zbek xalqining urf-odatlari va marosimlarini shartli ravishda bir nechta guruhlarga bo'lish mumkin. Birinchi guruhga oilaviy marosimlar kiradi. Bular beshik to'ylari, sunnat to'ylari, nikoh to'ylari, to'ylar, uyga ko'chib o'tish va boshqa tadbirlardir. Ushbu marosimlar orqali oilaviy va qarindoshlik rishtalari mustahkamlanadi va yangi ijtimoiy mavqelar tan olinadi [9;80–82-b.]. Masalan, nikoh marosimi nafaqat ikki yosh tomonidan oila qurishni rasmiylashtiradi, balki ikki qarindosh urug' o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni ham mustahkamlaydi.

Ikkinchi guruhga diniy va madaniy marosimlar kiradi. Bularga Ramazon hayiti, Qurbon hayiti, iftor, dafn marosimlari, xotirlash va xayriya marosimlari kiradi [6;15–18-b.]. Ushbu marosimlar sabr-toqat, saxovat, mehr-oqibat, hamdardlik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash kabi qadriyatlarni namoyish etadi. Xususan, motam marosimlari paytida jamiyat va qarindoshlar tomonidan oilani qo'llab-quvvatlash jamiyatdagi birdamlikning yorqin namoyonidir.

Uchinchi guruhga jamoaviy va mahalla amaliyotlari kiradi. Hashar, obodonlashtirish tadbirlari, qo'shnichilik yordami va mahalla yig'inlari o'zbek jamiyatida ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlaydi [7;56–59-b.]. Bu jarayonda mahalla nafaqat yashash joyi, balki ta'lim, nazorat, maslahat va yordam muassasasi sifatida ham faoliyat yuritadi.

Urf-odatlar va marosimlarning eng muhim vazifalaridan biri milliy o'ziga xoslik va madaniy xotirani saqlab qolishdir. Navro'z, sumalak, palov, milliy libos, xalq musiqasi, mehmondo'stlik va dasturxon odobi o'zbek xalqining madaniy ramzlari hisoblanadi. Ushbu amaliyotlar orqali yosh avlod xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va qadriyatlar tizimi bilan tanishadi.

Zamonaviy sharoitda urf-odatlar va marosimlar o'zgarish jarayonini boshdan kechirmoqda. Urbanizatsiya natijasida ko'plab marosimlar hovli yoki mahalladan restoran va ziyofat zallariga ko'chib o'tdi [10; 12–15-b.]. Migratsiya, o'z navbatida, urf-odatlarni chet elda yashovchi o'zbeklar uchun milliy o'ziga xoslikni saqlab qolish vositasiga aylantirdi. Raqamli texnologiyalar tufayli to'ylar va bayramlar ijtimoiy tarmoqlarda keng namoyish etilmoqda. Bu jarayon, bir tomondan, madaniyatni targ'ib qilsa, ikkinchi tomondan, namoyishkorlik va taqlidni oshirishi mumkin. Tahlil natijalari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan:

Urf-odat va marosimlarning vazifasi	Ijtimoiy-madaniy ahamiyati
Birdamlikni mustahkamlash	Qarindosh, qo'shni va mahalla a'zolarini birlashtiradi.
Tarbiyaviy vazifa	Yosh avlodga hurmat, odob, saxovat va mas'uliyatni singdiradi.
Madaniy xotirani saqlash	Tarixiy tajriba va qadriyatlarni avloddan-avlodga uzatadi.
Milliy o'zlikni mustahkamlash	Xalqning o'ziga xos madaniy belgilarini saqlaydi.
Ijtimoiy yordam	To'y, aza, hashar va ehson orqali o'zaro ko'makni kuchaytiradi.

Shu bilan birga, ayrim marosimlarning muammoli jihatlari ham mavjud. Xususan, ortiqcha xarajatlar, dabdababozlik, qarzga to'ylar o'tkazish, "Odamlar nima deydi?" degan ijtimoiy bosim, rasmiyatchilik va marosimning asl ma'nosidan chetga chiqish holatlari mavjud. Bu an'analarning ma'naviy mohiyatini zaiflashtirishi mumkin. Shuning uchun an'analarni saqlab qolish, ularni o'zgarmagan holda qayta tiklashni emas, balki ma'naviy mazmunini saqlab qolgan holda ularni zamonaviy hayotga moslashtirishni anglatadi.

Xulosa va takliflar. Zamonaviy o'zbek jamiyatida urf-odatlar va marosimlar milliy madaniyat, ijtimoiy birdamlik va axloqiy tarbiyaning muhim omili hisoblanadi. Ular orqali jamiyat a'zolari o'rtasida hamkorlik, mehr-oqibat, hurmat, saxovat va mas'uliyat tuyg'ulari mustahkamlanadi. Oila va jamiyat hayotida urf-odatlar ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, an’analar va marosimlar zamonaviylik sharoitida yo‘qolib ketmayapti, balki yangi shakl va ma’nolarga ega bo‘lmoqda. Ular raqamli muhit, migratsiya, shahar hayoti va yoshlarning dunyoqarashi ta’sirida qayta talqin qilinmoqda. Biroq ularning ijobiy ijtimoiy funksiyasini saqlab qolish uchun isrofgarchilik, dabdababozlik va haddan tashqari ijtimoiy bosimdan voz kechish kerak.

Mavzu bo‘yicha quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. To‘y va marosimlarni ixcham, mazmunli va tejamkor tarzda o‘tkazish madaniyatini mustahkamlash zarur.

2. Ta’lim muassasalarida an’analar va marosimlarning tarbiyaviy ahamiyatini tushuntiruvchi darslar tashkil etish maqsadga muvofiq.

3. Marosimlarni tartibga solishda mahalla institutining roli maslahat, targ‘ibot va ijtimoiy yordam shaklida rivojlantirilishi kerak.

4. Yoshlar orasida milliy an’analarni zamonaviy va ijodiy tarzda targ‘ib qilish uchun ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanish zarur.

5. Kelajakda o‘zbek an’analarining yoshlar ongiga, migratsiya jarayonlariga va raqamli madaniyatga ta’sirini empirik tadqiqotlar asosida chuqurroq o‘rganish kerak.

Umuman olganda, an’analar va marosimlar o‘zbek jamiyatining madaniy barqarorligini ta’minlaydigan muhim qadriyatlar tizimidir. Ularni saqlab qolish, ilmiy o‘rganish va zamonaviy ehtiyojlarga moslashtirish milliy o‘ziga xoslikni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

[1]. Durkheim E. The Elementary Forms of Religious Life. Paris, 1912, 647-bet.
[2]. Gennep A. van. The Rites of Passage. Paris, 1909, 288-bet.
[3]. Turner V. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. Chicago, 1969, 213-bet.
[4]. Tylor E.B. Primitive Culture. London, 1871, 973-bet.
[5]. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris, 2003, 16-bet.
[6]. Ashirov A. O‘zbek xalqining qadimiy e’tiqod va marosimlari. Toshkent, “Fan”, 2007, 276-bet.
[7]. Jabborov I. O‘zbek xalqi etnografiyasi. Toshkent, “O‘qituvchi”, 1994, 320-bet.
[8]. Jo‘rayev M. O‘zbek xalq marosimlari va folklori. Toshkent, “Fan”, 2010, 294-bet.
[9]. Qoraboyev U. O‘zbek xalq bayramlari. Toshkent, “Sharq”, 2002, 234-bet.
[10]. Otamurodov S. Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik. Toshkent, “Ma’naviyat”, 2013, 453-bet.

Naimov Dostonbek Rustamovich (Buxoro davlat universiteti Ijtimoiy falsafa yo‘nalishi 1-bosqich tayanch doktornti; naimovdostonbek1@gmail.com

TURKISTONDA MUSTAMLAKACHILIK SHAROITIDA SHAKLLANGAN SIYOSIY ONG VA TANQID

Annotatsiya. *Ushbu maqola XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida mustamlakachilik sharoitida shakllangan siyosiy ong va tanqid jarayonlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Maqolada Rossiya imperiyasining hududni bosib olish va maxsus ma’muriy-harbiy boshqaruv tizimini joriy qilishi natijasida mahalliy siyosiy va ijtimoiy hayot cheklanishi, shuningdek, xalq orasida siyosiy ongning shakllanishi tahlil qilinadi. Maqolada siyosiy tanqidning bir nechta shakllari yoritilgan: milliy-siyosiy tashkilotlar orqali olib borilgan tinch tanqid, diniy-axloqiy g‘oyalar va matbuot orqali jamiyatni uyg‘otish hamda sovet hokimiyatiga qarshi qurolli qarshilik. Shuningdek, mustamlakachilik sharoitida shakllangan siyosiy ongning milliy uyg‘onish, jamiyat taraqqiyoti va siyosiy tafakkur rivojiga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *mustamlakachilik, mahalliy siyosiy elita, ziyolilar, siyosiy ong, siyosiy tanqid, Turkiston, milliy uyg‘onish, milliy tashkilotlar, matbuot, diniy-axloqiy g‘oyalar, ma’rifatparvarlik, bosmachilik.*

ПОЛИТИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ И КРИТИКА, СФОРМИРОВАВШИЕСЯ В УСЛОВИЯХ КОЛОНИАЛИЗМА В ТУРКЕСТАНЕ

Аннотация. *Данная статья посвящена изучению процессов политического сознания и критики, сформировавшихся на территории Туркестана в условиях колониализма в конце XIX – начале XX века. В статье анализируется, как завоевание региона Российской империей и внедрение специальной административно-военной системы управления привели к ограничению местной политической и общественной жизни, а также к формированию политического сознания среди населения. В статье также рассматриваются различные формы политической критики, включая мирную критику, осуществляемую через национальные политические организации, пробуждение общества посредством религиозно-нравственных идей и прессы, а также вооружённое сопротивление про-*